

*Очкуренко С. В.,
к.ю.н., асистент кафедри фінансового права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ФІНАНСОВОГО ПРАВА З ІНШИМИ ГАЛУЗЯМИ ПРАВА

Дослідження проблем співвідношення фінансово-правового регулювання з регулюванням суспільних відносин іншими галузями права, насамперед із цивільно-правовим регулюванням, викликає суттєві ускладнення, пов'язані з тим, що в теорії права недостатньо вивчені питання взаємодії галузей права в процесі їх впливу на суспільні відносини. Наука теорії права, як і галузеві науки фінансового та цивільного права, зосереджували увагу переважно на фундаментальних проблемах системи та структури права, співвідношенні системи права та системи законодавства, диференціації права на галузі. Це дало дуже важливі результати, що мають незаперечне методологічне значення. Однак на певному етапі вчені під впливом різних причин зупинилися та не йшли далі – до розширення застосування цих методологічних досягнень у прикладних цілях дослідження взаємодії норм різних галузей права. У науці фінансового права така ситуація є однією з причин недостатньої визначеності сфери фінансово-правового регулювання, як у напрямі його невикорданого поширення (наприклад, розповсюдження на всі грошові відносини), так і в напрямі необґрунтованого обмеження та виключення з фінансового права відносин, які за своєю природою є фінансово-правовими. Характерними в цьому зв'язку є багаторічні дискусії щодо відносин, які виникають у процесі банківської діяльності. Одні автори обґрунтовують повне виключення цих відносин із сфери фінансового права, інші – поширюють фінансово-правове

регулювання на договірні відносини між банком та його клієнтом. Досить популярною з радянських часів залишається позиція, згідно з якою фінансово-правові та цивільно-правові відносини, що виникають у процесі банківської діяльності настільки взаємопов'язані, що являють собою «не переплетення, а сплав» [1], а тому будь-які спроби їх розмежування будуть безрезультатними. На наш погляд, такий висновок ігнорує фундаментальні теоретичні досягнення в сфері дослідження норм права, правовідносин, механізму поділу системи права на галузі. Крім того, він тягне за собою істотні правозастосовчі проблеми, оскільки, аналізуючи конкретну норму права або конкретні суспільні відносини, юрист має враховувати їхню галузеву належність та застосовувати методологію тієї або іншої галузі права.

Первинним елементом системи права є норма права, яка регулює конкретні суспільні відносини. Вважаємо, що правове регулювання об'єктивно не може допускати таких ситуацій, коли вже первинний елемент має комплексний характер, а конкретні правовідносини містять різногалузеві елементи у своєму змісті. Тобто конкретний обов'язок одного суб'єкта (суб'єктів) і кореспондуюче йому право іншого суб'єкта (суб'єктів) формулюються в межах предмета однієї галузі права з використанням методу цієї галузі, що визначає механізм реалізації конкретних прав і обов'язків сторін правовідносин. Разом з тим нормативні приписи, у тому числі різногалузеві, не існують ізольовано один від одного, а в кожній конкретній сфері суспільних відносин утворюють певну взаємозалежну систему. На цій основі виникають комплексні правові утворення, одним з яких є банківське право, що містить як норми фінансового, так і норми цивільного права. Ми приєднуємося до позиції, згідно з якою «навіть при самій значній диференціації правових інститутів об'єктивний взаємозв'язок, заснований на фундаментальних ознаках будь-якої галузі права (предметі та методі правового регулювання), створює єдність і узгодженість регламентації суспільних відносин, які регулюються певною галуззю права» [2].

Разом з тим сама собою констатація участі норм фінансового права в комплексних правових утвореннях, таких як банківське право, не вирішує питання про розкриття характеру їх взаємодії з нормами цивільного права.

Для характеристики співвідношення фінансово-правових і цивільно-правових відносин методологічне значення має розмежування в теорії

права категорій правового регулювання та правового впливу. У юридичній науці ці категорії розрізняють не всі автори [3], але у фундаментальних теоретичних роботах ці категорії різняться [4], причому підкреслюється необхідність у проведенні такого розмежування [5, с. 290]. Разом з тим відмінність названих категорій, що дається в теорії права [4; 5, с. 289–293], є явно недостатньою, оскільки вченими звертається увага лише на те, що категорія правового впливу охоплює значно більш широке коло соціально-правових явищ, ніж поняття правового регулювання. Зокрема, правовий вплив містить у собі не лише вплив на суспільні відносини, що підлягають регулюванню, але також ідеологічний вплив права, що виходить за межі правового регулювання суспільних відносин.

На наш погляд, поняття правового регулювання охоплює лише такий вплив права на суспільні відносини, при якому прямо або опосередковано встановлюються права та обов'язки обох сторін (усіх учасників) регульованих суспільних відносин. Навіть відносно абсолютних правовідносин можна встановити зміст не тільки суб'єктивного права (абсолютного юридичного обов'язку), але й кореспондуючого йому обов'язку (суб'єктивного права) [7]. Якщо нормою права прямо або опосередковано встановлюються суб'єктивні права і юридичні обов'язки одного суб'єкта (суб'єктів) і кореспондуючі їм суб'єктивні права і юридичні обов'язки іншого суб'єкта (суб'єктів) даних суспільних відносин, то ця норма права дані відносини регулює. Якщо норма права встановлює суб'єктивні права і юридичні обов'язки лише однієї сторони даних суспільних відносин, яким не кореспондують суб'єктивні права і юридичні обов'язки іншої сторони цих відносин, то не можна говорити про регулювання даних суспільних відносин. Ця норма, звичайно, якісь суспільні відносини регулює, але не вказані. На ці відносини вона лише впливає.

Наприклад, норми фінансового права здійснюють визначальний вплив на цивільні відносини між комерційними банками та позичальниками. Ураховуючи те, що комерційний банк у процесі діяльності використовує грошові фонди, які мають публічне значення (кредитні ресурси), і одночасно перебуває у фінансово-правових (з Національним банком) та цивільно-правових (з позичальниками) відносинах, правотворчий орган покладає на комерційні банки фінансово-правові обов'язки, які приписують їм діяти певним чином у процесі проведення кредитних операцій. Комерційний банк при укладанні та виконанні кредитного договору не може не виконувати своїх фінансово-правових обов'язків

(обов'язки щодо виконання економічних нормативів, щодо формування резерву під кредитні ризики, дотримання прямих кредитних обмежень тощо), які значною мірою зумовлюють як матеріальний, так і юридичний зміст його цивільно-правових відносин із позичальником. Аналогічним чином норми фінансового права, що встановлюють порядок та умови використання бюджетних коштів, впливають на відносини щодо витрачання цих коштів розпорядниками. Наприклад, договір підряду на ремонт приміщення, що укладений бюджетною установою, не втрачає цивільно-правової природи, але сама можливість укладення такого договору залежить від реалізації фінансово-правових відносин щодо затвердження відповідної статті витрат у кошторисі бюджетної установи.

Таким чином, констатуючи правового впливу, на думку автора, поряд з правовим регулюванням та ідеологічною дією права, охоплює і такий правовий феномен, який полягає у тому, що при регулюванні нормою права суспільних відносин відбувається вплив також і на відносини, які є предметом іншої галузі права. Можливість цього впливу виникає тоді, коли один і той самий суб'єкт одночасно перебуває у взаємопов'язаних різногалузевих правовідносинах з іншими суб'єктами. Такий вплив дуже подібний до правового регулювання, але виходить за межі останнього і широко використовується правотворчими органами як одне з виявлень активної ролі права. Вважаємо, що дослідження вказаного правового явища має важливе теоретичне та прикладне значення.

Список використаної літератури

1. Компанец Е. С. Применение законодательства о кредитовании и расчетах / Компанец Е. С., Полонский Э. Г. – М.: Юрид. лит., 1967. – С. 84–85.
2. Тосунян Г. А. Банковское дело и банковское законодательство в России: опыт, проблемы, перспективы / Тосунян Г. А. – М.: Дело ЛТД, 1995. – С. 200.
3. Лукашева Е. А. Социалистическое правосознание и законность / Лукашева Е. А. – М.: Наука, 1978. – С. 94.
4. Общая теория государства и права: Академический курс: в 2 т. / [под ред. М. Н. Марченко]. – М.: Зерцало, 1998. – Т. 2: Теория права.
5. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. / Алексеев С. С. – М.: Юрид. лит., 1981. – Т. 1.
6. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношениях / Халфина Р. О. – М.: Юридическая литература, 1974. – С. 242–257.